

Anmeldelser

| EVA KOCH: *Øl i oldtiden*, Forlaget Wormianum, Højbjerg 2018, 198 s., 230 kr.

„Øl er godt, og meget øl er meget godt. Dermed er egentlig alt sagt. Men der er jo altid nogen, der ikke kan lade det blive ved det ...“ Således indleder Eva Koch sin bog om øl i oldtiden og lægger dermed tonen an for en bog på små 200 sider om øllets kulturhistorie, som involverer arkæologi, historie, sagaer, myter og kunst. Bogen er på ingen måde et forsøg på at være strengt akademisk, snarere er der tale om faglig formidling. Målgruppen for bogen fremgår klart af indledningen. Bogen er skrevet til „Lejrekoret“ på foranledning af hendes kollega, teknisk tegner Thomas Bredsdorffs ønske om, at korets øl-smagninger kunne blive kulturhistorisk oplyst. Dermed må vi nok sige, at vi alle kan være med, på nær selvfølgelig de mindreårige eller de få, som ikke drikker øl.

Manuskriptet til bogen blev allerede indleveret til forlaget i 2007, men Eva Koch (1952-2010) blev syg og døde desværre alt for tidligt, og den er derfor først publiceret nu. At den udkommer nu, kan vi være glade for af flere årsager. Øllet og dets kulturhistorie er jo ikke ligefrem en døgnflue i vores bevidsthed, så emnet kan ikke siges at være forældet. Bogen har også mange kvaliteter, hvilket jeg vil vende tilbage til. Men derudover er det her på sin plads at adressere forfatteren og personen Eva Koch. Personligt kendte jeg Eva fra Nationalmuseets tegnekælder, hvor hun havde indrettet sig med kolleger omkring det gigantiske planlagte 25 binds katalogværk over bronzealderens arkæologiske fund.¹ Sin daglige indtjening fik hun således som teknisk tegner, til trods for at hun var uddannet arkæolog og ph.d. med speciale inden for neolitikum, dvs. bondestenalderens kulturhistorie og keramik.² Fra denne position kunne hun så lave de projekter, hun havde lyst til og interesse for, hvilket faktisk ofte kom til at omhandle føde-

¹ E. Ager og K. Kersten: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen*, 1-21, Nationalmuseet og Karl Wachholtz, Neumünster, 1973-2017.

² E. Koch: *Neolithic bog pots from Zealand, Møn, Lolland and Falster*, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København 1998, s. 576.

varer i oldtiden og deres arkæologiske erkendelse.³ Det seneste større projekt, hun nåede, var kunstnerisk, idet hun begyndte at male og udstille sine billeder. I løbet af sin studietid og karriere havde hun tilknytning til Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser og fik således, ikke mindst inspireret af den banebrydende miljø-arkæolog og pollenanalytiker J. Troels-Smith, en indgående interesse for de naturvidenskabelige metoder, der mikroskopisk kan afsløre fødevarer på arkæologiske genstande.⁴ Når man som jeg har betragtet Nationalmuseets gange og har fået hendes instruktion i tegning, er det svært ikke at glæde sig over, hvordan hun giver den gas i *Øl i oldtiden*. Det er både rørende og berettiget, at Eva Koch får ristet en rune over sig selv og sit sene liv.

Dispositionen for bogen er som oftest i anden arkæologisk litteratur inddelt kronologisk og geografisk begyndende med det ældste og det længst fra Norden: „ægyptisk øl“, „mesopotamisk øl“, hvorefter vi hopper til „stenalderøl“ og derfra kører kronologisk frem over „bronzealder“, „grækere“, „romere“ og „tidlig kristne“, hvorefter bogen slutter med „de nordiske fund“ og „vikingetiden“. Vi får i bogen også en del at vide om „ølkrydderier“ som humle, honning og porse, og om hvordan man overhovedet kunne lave øl i fortiden, f.eks. med spyt! Det arkæologiske princip om at stoppe ved middelalderen, når de skriftlige kilder bliver alt for overvældende, opretholdes også her.

Bogen er skrevet uden noter, men med en omfattende litteraturliste. Egentlig kunne forfatteren ligeså godt have lavet slutnoter til de referencer, hun bruger, som vi eksempelvis kender det fra firebindsværket *Danmarks Oldtid* af Jørgen Jensen, for der er masser af kilder i anvendelse. Det ville have lettet, når man skal finde den enkelte kilde, arkæologisk eller historisk.

Teksten er velskrevet og veksler mellem at være fortællende og at opsummere de vigtigste arkæologisk identificerede ølfund. De genfortalte kilder er fra de tidligste nærtstående samfund og fra sagaer, og de har underfundige moraler, der ofte kommenteres tørt og humoristisk.

Kildematerialet i bogen er både det arkæologiske materiale, de tidligste skriftlige kilder i verdenshistorien samt ikonografien. Eva Koch fletter således mange kildergrupper sammen i fortællingen om øl, der overraskende ofte kommer til at supplere hinanden på måder, jeg ikke før har set. Det arkæologiske materiale er analyseret kontekstuel og naturvidenskabeligt. Ofte er der tale om begravelser af døde med kar,

³ E. Koch: „Plantemad“, *Skalk*, 2003, nr. 2, s. 20-29.

⁴ J. Troels-Smith, C. Jessen & M.F. Mortensen: „Modern pollen analysis and prehistoric beer – A lecture by Jørgen Troels-Smith, March 1977“, *Review of Palaeobotany and Palynology*, i tryk.

hvor de indenbords rester er blevet undersøgt mikroskopisk således, at pollen og makrofossiler fra eksempelvis maltet korn, krydderier, honning og gærceller kan godtgøre, at indholdet har været øl. I nogle tilfælde kan indholdsstofferne endda kvantificeres, så en decideret opskrift kan foreslås. De skriftlige kilder er hårdt beskåret til kun at omhandle gærede alkoholiske drikke samt de tegn og fortællinger, hvori disse indgår. Endelig har bogen et rigt illustrationsmateriale, som omfatter en del fine figurative malerier i klare farver malet af Eva Koch. Som billedkunstner tog Eva Koch navnet „Eva Fasmer Koch“. Malerierne illustrerer fint de væsentligste handlinger i de gengivne kilder.

Nu skulle man så tro, at det kunne blive en lidt tam overfladisk affære uden en egentlig grundide, men det er faktisk ikke helt rigtigt. Forfatteren har tydelige ideer om, hvordan vi skal forstå og fortolke øl i fortiden, nemlig som en vigtig ingrediens i formative sociale processer på tværs af tid og rum. Derudover trækker hun paralleller fra de skriftlige nærorientalske kilder til nordens ikonografi og lader os dermed forstå, at øl og det persongalleri, som omgiver dets mytologiske servering, har været knyttet til de samme myter, roller og „agenter“ gennem årtusinder.

Et eksempel fra bogen er, hvordan ordet „øl“ i de nordiske kilder rækker tilbage til yngre jernalder. I sagalitteraturen knyttes ordet „øl“ sammen med vigtige retslige aftaler og sociale sammenkomster (fester og „blot“). Dette gælder begreber som „barnsøl“, dvs. når et barn skulle optages i familien, „fæsteøl“ ved giftemål og „erføl“ ved begravelser og fordeling af arv. I et samfund uden nedskrevne aftaler (og skriftlige kilder) har man således kunnet besegle en aftale ved at invitere alle involverede, kigge hinanden dybt i øjnene og derefter skåle solidt i øl. Og hvis familien, som indgik aftalen, var rig, også i meget øl. Dermed sikrede man med vidner bred social accept af aftaler samt skabte goodwill og respekt om den konge, stormand, familie etc., som serverede. Det er også i dette lys, forfatteren tænker, vi skal se de rituelt nedsatte kar med øl i de rigeste grave fra eksempelvis jernalderen: Øllet var nødvendigt for at lave aftaler og opnå goodwill, status og respekt i både samtiden og det hinsides. Eva Kochs grundlæggende ide er, at øl i forhistoriske ceremonier besegler samfundets struktur, og at disse ceremonier oftest blev afholdt af magteliten. Ideen trækkes helt tilbage til bondestenalderens bygning af jættestuer og dysser, til bronzealderens højbegravelser og videre til jernalderen og vikingetidens „småkonger“, der delte landet imellem sig, handlede med romere og merovinger og skabte hære, forsvarsværker og infrastruktur. Der er dog problemer ved at trække øllet så langt tilbage i tid, bl.a. at bondestenalderens jættestuer er ældre end det første identificerede øl, der findes ca. 3500 f.Kr. i Ægypten.

Interesse for magt, social dynamik og samfundsstruktur kendetegnede arkæologien i Eva Kochs studietid, og ideen om øl som magtens „bindemiddel“ synes at være hendes uformelle bidrag til denne samfundsforståelse. Men Eva Koch viser os også en helt anden historie og et helt andet feminint persongalleri i fortidens brug af øl. Det er nemlig, som hun viser, kvinden, der i mytologien serverer og kuyttes til øllet, ofte kvinden, der i arkæologien begravnes med øllet, kvinden, der i ikonografien rækker bægret frem ved gæstebud, og også kvindelige valkyrier, der serverer øl i Valhal. Inspirationen for tolkningen af sammenhængen mellem kvinder og øl finder forfatteren i ægyptiske/mesopotamiske fortællinger dateret til den første halvdel af det 2. årtusind f.Kr. Det drejer sig om teksterne om kong Gilgamesh, om øllets gudinde Ninkasi og om gudinden Ishtars templer, hvor kvinder udskænkede øl og elskede med de besøgende. I en tekst om Gilgamesh ankommer han anonym, nedtrykt i sorg og i frygt for døden til et Ishtar-tempel, hvor kvinden Siduri „i ord og handling“ får ham til at slippe sin dybe sorg. Da han takker hende, siger hun:

Glød dig over livet dag og nat,
 gør hver dag til en glædesfest,
 dans og spil musik dag og nat,
 lad din klædning være ren og dit ansigt vasket,
 tag bad hver dag,
 se på det lille barn ved din hånd,
 lad din kone glæde sig på dit skød,
 for sådan er glæden i menneskenes liv.

Der er i bl.a. i denne rolle og mening, at forfatteren ser, at kvinden og øllet har sin rituelle og mytologiske essens op gennem forhistorien. Øllets egentlige kraft er glædesgivende og afrodisisk. Øllet lader os slippe vores bekymringer og gør os glade, smukke og attraktive. Vi skal glæde os over glæden.

Det er svært ikke at læse dette bogens glædesbudskab som Evas pointe, ja som hendes sidste pointe. Eva var en både intellektuel og jordnær kvinde, som i bogen glæder sig over livets goder og giver den glæde videre. Man kan med bogen i hånden og Eva i tankerne med rette spørge: Hvorfor fanden skal det være så kedeligt – når der nu findes øl!

At øllet så også åbner for det modsatte, når der eksempelvis udbringes en bindende „brageskål“, og man i opstemt tilstand lover at hugge hovedet af sin fjende og gå i seng med hans kone (s. 160), er forfatteren ikke blind for. Men så er vi også oppe i vikingetiden, hvor „brageskåle“ var forpligtende.

Bogen har en høj kvalitet i tryk og indbinding, men layoutet er faldet mindre heldigt ud. Det er lidt synd, at en bog med det emne, indhold og så mange figurer og malerier af stor grafisk kvalitet ligner noget, der blev layoutet, før jeg blev født (1968). Der skulle have været lavet en noget større lavformat publikation, hvori billedmaterialet kunne have haft langt mere plads sammen med mere hvidt papir. Det havde nok været dyrere, men den ville så kunne sælges til alle de hipstere, der forsøger at brygge deres eget øl af internetbestilt malt og hjemmesamlet humle fra den „vilde natur“. Der er mindst en hel generation derude, som gerne vil have identitet, kulturhistorie, kunst, sex og humor flettet ind i deres fødevarelitteratur og i deres livsstil.

Mikkel Sørensen

| MARK HAGGER: *Norman Rule in Normandy 911-1144*, Boydell Press, Woodbridge 2017, 798 s., 60 GBP.

Titlen på Mark Hagers bog *Norman Rule in Normandy 911-1144* er meget præcis. Den handler nemlig netop om normannisk regering i Normandiet. Derfor begynder den med tildelingen i 911 af Rouen og den nedre Seine-dal til vikingehøvdingen Rolf og slutter med 1144, da Normandiet efter en borgerkrig tilfaldt Plantagenêt-slægten, greverne af Anjou, hvis herredømme gik fra Pyrenæerne til den skotske grænse. Den normanniske hertug Vilhelms erobring af England i 1066 er ikke valgt som afgrænsning, da Normandiet fortsatte med at blive regeret fra Rouen. Ordet Rule skal også tages bogstaveligt, for det er netop regeringsformen og det administrative apparat, der er i centrum. Derfor fylder det begivenhedshistoriske skelet under en fjerdedel af bogen. Det er ikke bogens stærkeste side, fx dateres Richard 1.s endelige overtagelse af Bayeux til cirka 989 på usikkert grundlag (s. 75) og uden at nævne andre forskeres datering til 945 eller 954 (f.eks. Bates, *Normandy before 1066*, s. 14). Normandiets overlevelseskrise efter mordet på Vilhelm Langsværd i 942 står heller ikke særligt tydeligt i Hagers version (s. 60-61).

Bogens hoveddel udgøres af tematiske kapitler om hertugen og kirken, arvefølgepraksis, justitsudøvelse, hertugens finanser osv. Hagger indskraver sig i trenden, der dels rehabiliterer krønikerne for, hvad de skriver mellem linjerne om skik og brug, dels læser diplomerne som levninger af en regeringspraksis. Diplomerne er ofte redigeret af modtageren selv, og hertugen skulle blot bekræfte dokumentet. Hagger benytter dette forhold til at undersøge, hvorledes hertugens undersætter så på magten. Han interesserer sig også meget for, hvorledes regerings-